

АГРАРНЕ ПРАВО

УДК 349.4

ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ НА СУЧАСНЕ АГРАРНЕ ПРАВО

**В.М. ЄРМОЛЕНКО, доктор юридичних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Розглянуто норми канонічного права як джерела аграрного права, їх рецепцію до системи сучасного аграрного законодавства, а також зроблено висновки про співвідношення норм релігії та аграрного права.

Аграрне право, канонічне право, біблійська заповідь, Земельний кодекс України.

Тенденція послаблення позиції тотального впливу позитивізму на всі сфери правового буття, що намітилась останнім часом, зумовила підвищення інтересу науковців до окремих тем, які раніше розглядалися однобоко і безальтернативно. Однією з таких тем є дослідження проблематики джерел права як на загальнотеоретичному, так і на галузевому рівнях.

Можна назвати цілу низку монографічних праць як загальнотеоретичного [1; 2], так і галузевого спрямування [3; 4], в яких комплексно вивчалась проблема джерел сучасного національного права. Слід підкреслити, що джерелам попередників аграрного права – колгоспного і сільськогосподарського права також була присвячена низка монографій [5; 6; 7]. Але в умовах панування доктрини радянського позитивного права вся увага приділялась виключно нормативно-правовому акту як єдиному і незамінному джерелу права. З боку плюралістичного підходу прийшов час розглянути і джерела сучасного аграрного права, причому необхідно приділити увагу всім, навіть найнесподіванішим на перший погляд джерелам, наприклад, релігійним нормам. Отже, треба зазначити існування цілого масиву сучасних наукових праць, які розглядають взаємозв'язок між релігією та правом [7–10]. Однак ще не вивчався вплив релігійних норм на сучасне аграрне право.

Тому **метою** статті є заповнення вказаної прогалини, тобто дослідження варіативної можливості релігійних норм бути джерелами аграрного права.

Одразу слід зазначити, що питання має ставитися навіть не в тому ключі, чи може канонічне право бути джерелом аграрного права взагалі, а в тому, які джерела канонічного права виступали джерелами аграрного права в історичному аспекті і чи є, а якщо є, то які саме релігійні норми чинять трансформаційний вплив на сучасне аграрне право? Для цього

слід провести дослідження джерел канонічного права, головним із яких завжди була і буде Біблія.

Однією з перших в поле зору потрапляє заповідь обробляти і охороняти Едемський сад, куди Господь Бог поселив людину (Буття 2: 15). Насамперед потребує з'ясування зміст поняття «Едемський сад», який через свою образність має декілька рівнів розуміння. На побутовому рівні сад – це спеціально відведена значна площа землі, на якій вирощують плодові дерева, кущі тощо [11, с. 1094]. У прямому розумінні оброблення саду зводиться до двох видів сільськогосподарської діяльності: 1) обробка землі та посадка плодових насаджень; 2) догляд за садом. Якщо сприйняти поняття «Едемський сад» у більш глобальному масштабі, його можна ототожнити з сільськогосподарською діяльністю в цілому, головним завданням якої є обробіток, раціональне використання і охорона земель сільськогосподарського призначення як особливо цінних. Найширшим же є сприйняття Едемського саду як навколишнього природного середовища в цілому, що поширює заповідь «обробляти і охороняти» на всі землі як головний природний ресурс.

Слід зазначити, що вказане завдання червоною ниткою проходить через усе земельне законодавство. Так, ч. 2 ст. 4 ЗК України одним із завдань земельного законодавства називає регулювання земельних відносин з метою раціонального використання та охорони земель. Зважаючи на його надважливість, забезпечення раціонального використання та охорони земель знайшло своє втілення у ЗК України як принцип земельного законодавства (п. «г» ст. 5). Відповідно, цей принцип трансформувався в Земельному кодексі України у таких положеннях: повноваження відповідних центральних органів виконавчої влади (ст. ст.14–14²), поняття і зміст охорони земель (ст. ст. 162–164), підґрунтя створення загальнодержавних програм використання та охорони земель (ст. 177), завдання землеустрою (ст. 182), розподіл повноважень з державного контролю за використанням та охороною земель між органами державної влади (ст. 188), призначення державного земельного кадастру, (ст. 194), мета нормативної грошової оцінки земельних ділянок (ч. 3 ст. 201), засіб економічного стимулювання (ст. 205).

Чинним законодавством передбачено настання різних видів юридичної відповідальності, зокрема адміністративно-правової за псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52 КУпАП), а також порушення правил використання земель (ст. 53 КУпАП). Крім того, існує й кримінальна відповідальність за безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України) та за забруднення або псування земель (ст. 239 КК України).

Характер самої сільськогосподарської праці яскраво ілюструє біблейський сюжет, коли Господь Бог, виганяючи Адама з раю, сказав: «У поті чола твого їстимеш хліб» (Буття 3: 19). З тих пір вираз «у поті чола» символізує важку працю, одним із найтяжчих видів якої завжди була праця селянина. Наприклад, такою її бачив відомий український письменник Олесь Гончар: «Кожне стебельце, кожна рослинка тут обласкані рукою селянина. Тяжка його праця, навіть і святкового дня побачите його

в полі з мотикою, або з лопатою, або за плугом. Попереду буйвол, за буйволом – він. Рано, пізно – завжди побачите їх у полі – буйвола і чоловіка, з'єднаних в живу емблему віковичної людської праці. Ось він, трудяга з трудяг, згорблений, голоногий, запнутий рушником, ось про кого справді скажеш: в поті чола добуває свій хліб...» [12, с. 465].

У контексті співвідношення норм релігії та аграрного права цілком пояснюваний інтерес становить також заповідь про суботній рік (шміта), яка приписує кожен сьомий рік залишати землю «під паром» (Вихід 23: 10–11). При цьому вказувалося: «Поля свого не засівай, і виноградника твого не обріжай. Що само вирросло на жатні твоїй не зжинай і плоду з необрізаної лози не знімай» (Левіт 25: 1–7, 18–22; Повторення закону 15: 1–11). Значно ґрунтовніший аналіз цих заповідей міститься у Вавилонському Талмуді, зокрема в Трактатах Шаббат, Гітін, Авот тощо. Вказана біблейська заповідь поступово трансформувалась у сучасну культуру землеробства. Слід додатково підкреслити «сучасність» цього процесу, адже агротехнічна вимога залишати раз на сім років землю під чорним паром фізично можлива лише при запровадженні щонайменше 7-пільної сівозміни, а 7–8-пільні сівозміни прийшли на зміну «традиційним» 3–4-пільним лише півстоліття тому.

Проводячи паралель між аналізованою біблейською заповіддю та сучасним аграрним законодавством, слід вказати передусім на постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» [13], якою рекомендується застосовувати чорні пари в різних обсягах залежно від виду природно-сільськогосподарського регіону, зокрема у Північностеповому – 5–14 %, а в Південностеповому – 18–20 % від загальної кількості посівних площ.

Знайшла своє втілення у сучасному аграрному законодавстві також заповідь про заборону використання плоду молодого дерева у перші три роки після посадки (Левіт 19: 23–24). Під «молодим деревом» слід розуміти щось новостворене, яке вимагає відповідної підтримки. Як приклад можна навести п. 282.1.11. Податкового кодексу України, яким новостворені фермерські господарства протягом трьох років з часу передачі їм земельної ділянки у власність звільняються від сплати земельного податку. Аналогічна норма свого часу містилась у ч. 2 ст. 10 Закону України «Про селянське (фермерське) господарство», який втратив чинність з прийняттям Закону «Про фермерське господарство». У новому Законі зазначена норма була відсутня, проте з'явилась ст. 9 про надання новоствореним фермерським господарствам у період становлення (перші три роки після його створення) допомоги за рахунок державного і місцевого бюджетів. Така допомога надається на безповоротній основі за бюджетною програмою «Фінансова підтримка фермерських господарств» відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам [14].

Становить інтерес і заповідь «худоби своєї не зводь з іншою породою, поля свого не засівай двома родами насіння» (Левіт 19: 19; Повторення Закону 22: 9–11), яка є нічим іншим, як вимогою дотримувати

тися «чистоти» породи чи сорту рослин. Це є основним принципом і метою класичної селекційної діяльності, втіленими у Законі України «Про племінну справу у тваринництві». Наприклад, у ст. 1 цього Закону розкривається сутність основоположних категорій племінної справи у тваринництві, зокрема племінною визнається тварина чистопородна або одержана за затвердженою програмою породного вдосконалення. Відповідно, під генофондним стадом розуміється чистопородна група тварин, виділена для збереження та відтворення генофонду породи. У свою чергу, селекційним досягненням є створена в результаті цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, породний тип, лінія, родина тощо), що має нові генетичні ознаки, які стійко передає потомству, та за показниками продуктивності перевищує попередні типи тварин. Наведене переконливо свідчить про домінування в племінній діяльності саме чистопородних властивостей сільськогосподарських тварин.

Однак вказана біблейська заповідь одержала досить обмежене втілення в законодавстві про селекцію рослин. Базовий Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» спрямований не на створення нових сортів, а на їх охорону, а тому практично не містить прямих норм, присвячених селекційній діяльності в рослинництві. Однак з наданих у ст. 1 цього Закону визначень понять «сорт», «посадковий матеріал», «поширення сорту», «підтримувач сорту» впливає первісність збереження «чистоти» сорту у процесі здійснення рослинництва.

Разом з тим слід зазначити, що у вищенаведеному тлумаченні є певна односторонність, вузькість розуміння. Цілком ймовірно, що в цитованій заповіді «не змішувати насіннєвий матеріал» закладено значно глибший зміст, зокрема, міститься зашифроване послання не втручатися в божественне, тобто йдеться про можливе цілеспрямоване втручання людини в генну структуру певної породи тварин чи сорту рослин, пов'язане зі створенням штучного генотипу живих організмів. Наслідки застосування ГМО поки що не вивчені через порівняно нетривалий строк їх застосування та можливість прояву протягом декілька поколінь людей, але цілком гіпотетично можна припустити їх негативний характер для здоров'я та генофонду людини. Однак ця біблейська заповідь має всі підстави для існування, виходячи з історичного факту існування попередніх цивілізацій. Тому таку пересторогу можна сприймати як послання наших прадавніх пращурів.

На жаль, у сучасному законодавстві, яке врегульовує відносини щодо поширення і використання генно-модифікованої продукції [15], до можливих глобальних ризиків спостерігається досить спрощене ставлення. У цій ситуації перемагає не здоровий глузд, а меркантильний інтерес фактичних і потенційних виробників трансгенної харчової продукції в умовах голодування шостої частини людства і зумовленої цим світової потреби у будь-яких продуктах харчування для боротьби з голодом.

У контексті джерельного зв'язку релігійних і аграрно-правових норм певний інтерес становить і заповідь про відповідальність за потрапу своєю худобою чужого поля (Вихід 22: 5), а також за підпал зернових (Вихід 22: 6). Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що

адміністративно-правова відповідальність за потрапу та повторну посівів худобою чи птицею передбачена ст. 104 КУпАП. У свою чергу, кримінально-правова відповідальність за знищення або пошкодження рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем встановлюється у ст. 245 КК України.

Здійснені перші кроки у вищенаведеному напрямі дають змогу дійти певних узагальнень. Навіть не зважаючи на зовнішню і змістовну схожість деяких із наведених заповідей з нормами сучасного аграрного законодавства, не йдеться про автентичну рецепцію релігійних норм до масиву чинного законодавства. Такий погляд був би занадто спрощеним, схематичним і дуже поверхово відбивав би джерельну природу біблійних положень. Однак зв'язок між релігійними та аграрно-правовими нормами, будучи значно глибшим, складнішим і багатшим за своїми властивостями, безумовно, існує, проявляючись через формування культури землеробства і загальної правової культури та правосвідомості, які й виступають глибинними неформальними джерелами аграрного права.

Список літератури:

1. Пархоменко М.Н. Джерела права: проблеми теорії та методології : моногр. / М.Н. Пархоменко. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 336 с.
2. Марченко М.Н. Источники права: учеб. пособ. / М.Н. Марченко. – М. : Проспект, 2009. – 768 с.
3. Дмитрик О.О. Джерела фінансового права: проблеми та перспективи розвитку : моногр. / О.О. Дмитрик ; А.П. Віровець. – Х. : Віровець А.П. «Апостроф», 2010. – 328 с.
4. Гвоздик П.О. Джерела екологічного права України: моногр. / П.О. Гвоздик ; відп. ред. Н.Р. Малишева. – К. : Алерта, 2012. – 304 с.
5. Волков А.И. Источники колхозного права / А.И. Волков. – М. : Изд-во МГУ, 1961. – 54 с.
6. Беляева З.С. Источники колхозного права / З.С. Беляева. – М. : Изд-во «Наука», 1972. – 256 с.
7. Быстров Г.Е. Источники советского сельскохозяйственного права / Г.Е. Быстров. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 189 с.
8. Міма І.В. Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І.В. Міма ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2008. – 237 с.
9. Вовк Д.О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: моногр. / Д.О. Вовк. – Х. : Право, 2009. – 224 с.
10. Совенко Б.В. Православне канонічне право в Україні: зародження, розвиток та перспективи : моногр. / Б.В. Совенко. – К. : Дух і літера, 2012. – 247 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
12. Гончар О.Т. Японські етюди / О.Т. Гончар // Твори в п'яти томах. – К. : Дніпро, 1966. – Т. IV. – 470 с.
13. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 13. – Ст. 613.

14. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – Ст. 2269.

15. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103-V // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2007. – № 35. – Ст. 484.

Рассмотрены нормы канонического права как источники аграрного права, их рецепция в систему современного аграрного законодательства. Сделаны также выводы о соотношении норм религии и аграрного права.

Аграрное право, каноническое право, библейская заповедь, Земельный кодекс Украины.

Norms of the canon law as the source of agrarian law, as well as their reception to the system of the current agrarian legislation were considered and conclusion of the correlation between the norms of religion and agrarian law was made.

Agrarian law, canon law, biblical commandment, Land Code of Ukraine.